

Một ít sự liệu rất quý báu của nước nhà vào khoảng cận đại

(Tiếp theo Phu-thuc số 820)

Tôi trộm nghĩ, theo ý tôi là cũng tự nghĩ rằng: Lím theo cõi mình, hết tài lực mìn, cái làm được là tại người, mà cái không làm được là tại trời, là cõi đất biến minh cho mìn, cho cõi đất mà thôi... Tés bờ sô di di hồn không trở lại, mà không đổi chí trước là thế.

Tôi trộm thấy cõi trạng trong xã lầy lèm dạo lồng, muỗi dem chòi ngó kiến đặt lên cao minh, dâ mấy lán truong giấy mài mục, nhưng cầm den cây bài là thô dai mà gác bài lại, không viết được.

Vì sao? nghĩ rằng lòng gang đà, không phải dung lời nói mà cảm động được. Hoang lại khát tình khát cảnh, cách mày cách long, lời nói của tôi chưa chắc đạt đến sán tặc, mà đầu dat đến sán tặc họ, chưa chắc lọt vào tai too bà, chỉ làm cho cõi nán cuoi là kẻ ngu thôi.

Nay nán quan Toàn-quyền có gửi thư cho tôi, trước trú hoạch việc ở Nghè Tịnh, và tôi y khuyen tôi viết thư cùng lúc ba: « Người đại nhân vẫn không bao long đến thăm già, cũng nên cưa dân trong xưa. Lời quan Toàn-quyền không nói với tôi khác mà nói với tôi, vì biết tôi cũng túc bà, có lính long diều, tôi nó làm thành ngôi yên bay sao? »

Vã chẳng, qui đại thâm muôn giật xa xuôi lại đây, còn châm châm dè long đến dân ta. Hoang chúng ta sans trường trong đất nước, anh em giang dã cũng ở đấy. Một mai đánh long bô lợ, trăm năm sau này sẽ bảo họ ta ra sao?

Vì trên vi đức, vi dưới vi dân sá hổ trang với vua, tất phải thương dân. Thuở nay chưa ai không thương dân mà gọi là trung với vua được. Việc tặc bà làm lâu nay, gọi rằng trung tài trung thiết, nhưng

thứ nghĩ dân ta mang lấy cái vạn bùn than này là lỗi tại ai? Nếu cứ theo đường ấy mà đi, thì vùng sông Lam nái Hồng này sẽ bị cái họa « so cá » (1) tràn khắp cả, nào phải một làng Thái-Khuê ta mà thôi đâu! Dẫu rằng « làm việc chung trong thiên hạ, không cần ngó đến nhà mình » thì cũng được, song những nhà cả cháu quận thì sao? Tưởng nhân nhân quên tử, tất không nái vui lòng làm thế.

Nghĩ di nghĩ lại, tự nhiên trong lòng phòi phó chặng lời nói trên, nhận là có thể thính giáo với nhà đại phương.

Tuy vậy, sự thê thiên hạ thế nào? Cõi cõi mà muốn xuống, lòng nghe nan thê nào? Nếu tôi không có chỗ « tự tin », cũng không dám kinh suất bày dẽ, dẽ sự lo cho cõi nán dân: Hiện nay quan Toàn-quyền với tôi có tình quen biết đã sâu, quan Khâm-sứ trú Kinh cùng quan Công-sứ Nghè-Tịnh đối với tôi tình y cũng tin nhau. Tức như Trần-phiên-Sú, Phan-thị-Lang (người Cần-vuong ra thù, không rõ tên), lấy tình bà con chán lú, ngàn gian ra đầu với tôi, dã ngõi àu an tri, mà tôi hết lòng bảo toàn, may cũng được việc. Lại như Phan-trọng-Huynh (tức Phan-trọng-Mura) vừa ra, tôi liền dẫn yết kiến các qui quan, đều lấy lẽ tôn khách mà đối đãi. Lại tức khác có điều cho vã thăm mồ mà tò dân, thám bà con. Cách đối đãi ấy khoso hông là giường nào! Xem đó dà biết mối tâm-ly ấy, cách ngàn giám cũng đồng một phong tạo như nhau.

Tức bà nén không lấy lời nói tôi làm xa rộng, không chát nghe ngoại gi nữa, tôi quyết không dè cho cõi nán mang tiếng « bất tri » dân,

Huynh - Thúc - Kháng dịch thuật

Mấy lời đường dột, duy cao minh xem xét. Rừng xuân mai nở, ngóng tin trả lời, ngoài ra không nói hết được.

X

潘庭達復書。

弟以兵事久處林壑，愛之多天寒冷，四顧無聊。通報故人書來一聞之下，不覺寒寂蕭疏，即刻展讀，書中曉示禱福，說盡利害，知故人非徒爲弟計安全，實爲全賴謀平帖也。千里經風，不啻同室晤對。肝腸肺腑之言，均已領悉。而弟之境遇，之心事，則萬難言矣：竊想現今事勢如彼，而弟之才力如此，古人所謂蠻骨當乘，今又不止此也。然退而思之，我財不富，所恃以立國，君臣父子五倫而已。漢唐宋元明清故郡縣其地而修不可得，夫北國之於我，地則相連，力則萬倍，而終不可以爲強者，此無他，兩國山河，截然定分而有可恃者在也。

茲者法人與我相隔，不知幾千萬里之遙，越海而來，所向風塵，乘輿奔播，舉國惶惶，或海山河，企雄世界，天下之沉淪，豈徒一家一州之遭災已哉。乙酉年屬抵轄防，此次弟不幸有母喪，惟知閉門居憂，豈敢有他，無祭以世臣之故，累次宣旨，故不得不已強起而應之，又蒙憲以不次，委以重權，君命如此，倘使故人處此，其能辭而赴之乎？自來已經十年，從義諸人，或被誅戮，或被貳罰，而終無違心，無悔志，出財出力，從者日以增多，大豐慶賀，此直有以信弟之心也。人心如此，使故人處此，其辭而棄之乎？故吾大之憂涼，親戚之離散，不敢顧也。觀者且不取顯。

而况於碌者乎？近者且不暇顧，而況於遠者乎？且我民之甚於疾疫，非徒兵之罪也。法官一來黑手附之，無罪者指爲有罪，今日言責，明日言罰，凡可以取民財者無所不用其極，弊端百出，法官安得盡知，聞聞其不至深，故人與弟皆罹處也，千裡之外，故人猶以州里爲念，况弟又身負目擊者，但爲境屈，力不從心，則亦無如之何矣。茲故人既知念及其次，又以弟之境遇，設以身處而思之，則弟之心事自瞭然矣，又何須弟之贅陳哉。

弟野恩潘庭達筆復信，抄錄古文不載年月日，此東方記載界之通病，中國古文諸集皆是，以但貴其文而乏史識故也。這二書錄者亦然，然以書中（梅山春信），一陽佳候，及（自來已經十年），等語推之，則當在成泰六年甲午（一千八百九十四年十一月），其明年而潘庭達病逝，阮紳出動而勤王黨乃亡云。
芳謹
DỊCH:

« Tôi vì việc binh, & lâu trong rừng sâu núi rậm, già dì trời đóng kẽi lạnh, bốn mặt đều hìn, bỗng nghe có thơ cõi nhân (2) gửi lại, tự nhiên hơi lạnh và cảm vắng tan đi đâu mất. Tức khắc mở thơ ra xem,

trong thơ hiểu mỗi họa phúc, vạch đường lợi hại, biết rằng cõi nhân không chí linh cách an toàn riêng cho một mình tôi, mà mưu cuộc bảo all cho cả toàn bộ. Ngàn giám tuy xa, không khác gì giáp mặt nhau mà nói chung. Những lời ruột rã gan phổi, tôi dà hiếu rõ cả. Mả cảnh ngô và lâm sự của tôi thi khố nói làm sao ?

Từ đây đến nay đã trải 10 năm, các người theo nghĩa, hoặc bị giết, hoặc bị phạt, mà không chịu rời lòng lẩn chí, kè xuất cửa, người giúp sức, ngày càng thêm đông, họ

há vui lòng rước lấy sự tai họa kia đâu, thật là tin vào lòng tôi vậy. Lòng người như thế, giả sử có nhân ở cảnh này, có thể tự ý mà bỏ đi được sao? Vì thế, nên hương lửa lanh lung; bà con lìa tan, mà không dám ngó đến; bà con không ngó đến, huống là người dùng; kè gần mà còn không ngó đến, huống là

và chẳng, dân ta mà mang lấy cái ve lầm than, không chỉ là tội tại việc binh mà thôi. Quan Pháp sang đây, dì dán đầu thì có bọn thiêu thân theo a phụ đó. Kẻ vò tội mà vùi làm có tội, bùa may nói trách, ngày mai nói phạt, phản lâm cái gì mà vò vét được của dân đều làm đến nơi, mỗi té trầm ngũ, quan Pháp soi xét sao hết, dân giao sao tránh khỏi họa tan tành được. (Chỉ qui tội cho bọn quân tiễn mà không nói người Pháp, vì trách quan binh đã chính phục là không hợp tình lý; cùn nói trung hậu.) (4)

Tôi cùng cõi nhân đều sinh đẻ ở đất Nghè Tịnh, ngoài ngàn giặm xa, cõi nhân có đê lòng đến xứ sở chầu la, huống chi tôi lại chính thất thấy cái thảm trạng ấy, song vì cảnh ngô bô buộc, sức không theo lòng thi biết làm sao dâng!

Nay cõi nhân đã có lòng nghĩ đến dân, lại thử đặt mình vào cảnh ngô tội, thi tâm sự tôi thê nào, không đợi nói nhiều.

Như dương tiết tốt, xá chúc phúc lành.

Giả ngụ Phan-dinh-Phùng
bát phúc

(Còn nữa)

(1) Lửa thanh lửa cháy, họa đán áo sá

爐門失火殃及危魚。

(2) Bài trước dà nguyên chữ « ác họa, bài này dà nguyên chữ « cõi nhân »

để cho đúng nhau.

(3) Viêm bắc chí nam, Kim thành chí tây.

(4) Lời dịch giả.

— Em Mai-thiết-Thanh, con gái của em, em mồ côi, em nghèo, nhưng em hiếp ý anh hơn một cô gái con ông chủ tàu hoặc con ông chủ ngân hàng nào ở Marseille (Mai-xay). Với những người như anh, chỉ cần có một người dân bà trung hậu và là một tay nội trợ giỏi giang, chí chưng ý thôi; mà kẽ về hai phương diện ấy, thì còn ai hơn em nữa!

— Anh Phi-Nhân, một người dân bà mà em thương một người đàn ông không phải là chồng mình, thì không còn là nó; tro giỏi, không con là vợ trung hậu nữa. Anh hãy bằng lòng cho em dãi anh như anh ruột của em, như bằng hữu của em. Em xin lặp lại một lần nữa, em chỉ có thể hứa với anh có chưng ý thôi, và em chỉ hứa những gì mà em chắc có thể cho được.

Phi-Nhân nói:

— Anh hiểu cả rồi, sự cục kiệu của em, em chịu được, nhưng em sao sự cục kiệu của anh. Mai-thiết-Thanh em này, nếu được em thương tưởng đến, thi anh sẽ cố gắng làm giàu, anh có thể khoan dung nhã nhặn câu cá của anh, anh có thể làm một tay kế toán trong nhà buôn, anh cũng có thể làm một nhà buôn /

— Anh không thể làm được những việc ấy, anh đừng thử làm gì cho mất công, anh phải đi lách lèi ma; bây giờ anh còn ở nhà được, là vì không có giặc giáp. Anh cứ làm nghề câu cá, mà đừng mơ tưởng những điều viễn vông, nó sẽ hại anh, nó sẽ làm cho anh thấy sự thiệt mà ghê tởm bùn nứa. Và anh hãy vui lòng nhận em làm bạn, làm em....

— Em Mai-thiết-Thanh, em nói phải đó, anh sẽ là một tay thợ thủ; anh sẽ với bộ áo quần của cha ông ta, bộ áo quần mà em khinh rẻ, mà hận cãi áo lót có sọc, cái áo ngoài bằng vải xanh, lại có ceo vòng già vào nút áo. Anh hận nhẹ thế mới dẹp lòng em phải không?

Mai-thiết-Thanh xây lại nhìn Phi-Nhân một cách rất nghiêm và hỏi:

— Anh nói gì đó? Anh muốn nói

BÁ = TUÓC MÔNG = THẾ = TÔN

(LE COMTE DE MONTE-CRISTO)

PHÁP - QUỐC: LỊCH SỬ TIỀU - THUYẾT

Tác - giả: Alexandre Dumas

Dịch - giả: Nam-Son

giá đắt? Em không hiểu.

— Anh muốn nói rằng em đối với anh gay gắt và tàn khốc như thế, là vì em thương đợi chờ một người là bạn như anh vừa tâ. Nhưng có lẽ người ấy đối với em đã thay lòng đổi dạ; nếu không phải tự nó thay lòng đổi dạ, thì sóng gió kia cũng đã làm cho nó thay lòng đổi dạ rồi /

Mai-thiết-Thanh là lớn lên: — Phi-Nhân, em trưởng anh tôi, em là Mai-Nhân, em xấu bụng lắm. Anh vì lòng ghen tuông, mà rủa và người ta. Em không dấu gì hết, em thương người mà anh vừa tâ, và nên người ấy không trở lại với em, thi chẳng những em không chờ là người thay lòng đổi dạ như anh đã nói, mà em còn chờ là người vì thương em mà chán.

Người thanh niên Cát-Tân đứng dậy, ra bộ tịch giận dữ lắm.

Mai-thiết-Thanh tiếp luôn:

— Phi-Nhân, em biết anh lầm; em không thương anh, anh xứng qua oán người; anh định sẽ đầu vòi với người. Àu thua gì sự ấy? Nếu sau thua, thi anh với em không còn già là bằng bạn nữa; nếu anh hơn thi anh bằng bạn giữa anh và em lại hóa ra mối thù oán. Anh hãy nghĩ lại cho kỹ, anh hãy nghe lời em đây: muốn được lòng một người đàn bà mà tin chuyện gây gò với người thương của người đàn bà ấy, thi không gì thất sái hơn. Không, Phi-Nhân, em trưởng anh không nên thiệt hành cái ý tưởng xấu ấy. Không lấy được em làm vợ, thi nhận em là bạn, làm em chẳng hơn....(Đến đây nàng nói mà đôi mắt long lanh và nở rộ) Khoang, khoang, người thương của

em di bốn tháng nay, trong bốn tháng ấy, em tình cờ nhiều trận bão lâm /

Phi-Nhân giở tai độ thản nhiên, vẫn biết với một giọng nước mắt chảy trên má nàng Mai-thiết-Thanh, anh ta có thể đòi một ly máu của anh ta mà không tiếc; nhưng nước mắt chảy ra đó là vì một người khác, chứ có phải vì anh ta đâu.

Anh ta đứng giật vào trong nhà, dạo quanh một vòng, rồi trở ra đứng ngay trước mặt nàng Mai-thiết-Thanh, đòi một á súp, hai bàn tay nắm chặt.

— Vậy, Mai-thiết-Thanh, thế nào? trả lời một lần nữa!

Nàng Mai-thiết-Thanh trả lời một cách rất lật lèo;

— Em chỉ thương Đăng-Thê, ngoài Đăng-Thê ra không ai sẽ là chàng em được cả.

— Em thương nó mãi mãi phải không?

— Trọn đời em.

Phi-Nhân gục đầu xuống như người tuyệt vọng, thở ra một tiếng, rồi lạy lè ngẫu dẫu lèn, nghiêm rääg, siết môi.

— Nêu nhà nó chết thì sao?

— Nếu Đăng-Thê chết, thi em chết theo Đăng-Thê.

— Nếu nó hội bạc?

Thiabinh có tiếng ở ngoài gọi vào:

— Em Mai-thiết-Thanh! em Mai-thiết-Thanh!

Người thiabinh nữ là lớn lên, lở vẻ hối hận và mừng:

— Đó, anh thấy chưa? anh thấy chàng không quên em chưa? chàng đến tìm em dời....

Nàng chạy thẳng lại cửa chính,

mở ra và là lớn lên:

— Anh Đăng-Thê, em đây, em đây đây!

Phi-Nhân, mặt xanh lè, tay chun rúi rẩy, lại lại đường sau như người đi đường gấp rán; dụng phái cái gõe dây, chàng ngã ngõi xuống đất.

Nhin qua, chàng biết cả sự tình. Biết rồi, thi sinh giận:

— Em Mai-thiết-Thanh, anh không ngờ anh với em đây đã gặp một người em!

Mai-thiết-Thanh là lớn lên, mắt ngó Phi-Nhân như cách giận lầm:

— Một người em! Đăng-Thê, anh nói một người em ở nhà em! Nếu em biết thế thật, thi em bắt tay anh mà giặc nhau đến Marseille (Mai-xay) mà ô, bỏ quách cái nhà này không thêm trở về nữa.

Phi-Nhân liếc một cái sáng quắc.

Nàng Mai-thiết-Thanh tiếp luô, giọng nói rất cương quyết như có ý đồ tỏ cho Phi-Nhân biết nàng đã rõ thấu cái ác ý của anh ta :

— Anh Đăng-Thê, nếu có việc gì

chẳng lành cho anh, em sẽ lên tận chót hòn gành Morgion (Mot-gi-ông) mà nhào đầu xuống....

Phi-Nhân xanh lè cả mặt.

Nàng Mai-thiết-Thanh lại tiếp :

— Nhưng Đăng-Thê, anh làm đó thôi, anh không có người em nào ở đây hết; đây chỉ có anh Phi-Nhân, anh của em, anh sẽ bắt tay anh như một người bạn rất thân thiết.

Nói đoạn nàng nhìn thẳng vào mặt

Phi-Nhân; Phi-Nhân như浪潮 bị

cấp mắt của nàng thời miên, chầm

rồi bước lại gần Đăng-Thê mà do

tay ra.

Bao nhiêu mối tức giận của Phi-

Nhân khi ấy cũng như một浪潮

sóng, tuy dữ dội, nhưng đang cái uy

quyền tự nhiên của mỹ nhân phải tan sạch.

Vài năm đến tay Đăng-Thê thì Phi-Nhân dám dều chạy ra ngoài nhà, tay vò bức tóc mà miệng thi la như đứa điên :

— Ôi ! ôi ! em với i em với i ngày quá ! ngày quá !...

Bỗng có tiếng người gọi giặc ngày lại :

— È, anh Cát-Tân! È anh Phi-Nhân, chạy đi đâu đó?

Phi-Nhân liền dừng bước lại, nhìn chung quanh anh ta, và thấy Kha-dông-Thuộc đương ngồi một ban với Đăng-Lát dưới bóng cây. Kha-dông-Thuộc liền hỏi :

— Sao anh lại không ghé vào đây? Anh có việc gì giúp mà đến không dâ thi giờ chào bạn như thế?

Đăng-Lát vừa dứt ay chie bài ruyna trên bàn vua nói :

— Thứ nhất là khi bạn có một chai rượu dây dê ngày trước mặt như thế này.

Phi-Nhân đứng nhìn cả hai người, cách ngòi ngõech không trả lời.

Đăng-Lát lấy dây dâu dây Kha-dông-Thuộc một cái mà nói :

— Nô ngọt ngõech quá. Hay là chàng ta làm chảng? Hay là trái với đèn chảng ta đoán, Đăng-Thê thắng rồi chảng.

Kha-dông-Thuộc trả lời :

— Thị dê thông thả xem dê mà! Kha-dông-Thuộc lại xây nói với Phi-Nhân.

— Ngày, anh Cát-Tân, anh đã nhai định thế nào chưa?

Phi-Nhân cười mồ hôi chảy dài trên trán, và chậm rãi bước vào bóng cây. Tưởng như cái bóng cây mắt kia đã làm cho anh ta tinh hồn và thư thái được một ít, mà nói:

— Xin chào hai anh, hai anh gọi tôi phải không?

Phi-Nhân nói đoạn, ngã xuống trên cái ghế bén bén.

(Còn续)